

UNIVERZITA OCENILA DISIDENTA, UZNÁVANÉHO PROFESORA FILOZOFIE

Ladislav Hejdánek získal jako ocenění za dílo a své postoje od vedení Univerzity Jana Evangelisty Purkyně titul doctor honoris causa. O totalitě a vztahu k výuce filozofie vypráví v rozhovoru.

Náš rozhovor jste zahájil tím, že mám vynechat „tu ústeckou poctu“ a věnovat se úplně jiným tématům, co možná nejvíc filozofickým. Stejně mi to nedá a zeptám se, jaký máte vztah k ústecké univerzitě, potažmo k Ústí nad Labem?

Ústím jsem několikrát projížděl, ale do prvních skutečných kontaktů s vaší univerzitou jsem se dostal až jako člen akreditační komise a v několika případech jako člen konkurzních komisí. A pak ještě musím vzpomenout na několik přednášek, na univerzitě i mimo. Obávám se, že jsem přímo pro vaši univerzitu nic zvláštního neudělal.

Máte z té „ústecké pocty“ ale přeci jen radost?

To víte, člověka to na jedné straně potěší, ale asi silnější je pocit jakési nepřiměřenosti či nezaslouženosti. A také se mi jeví v poslední době nějaká velká inflace v rozdávání poct a nejrůznějších vyznamenání. Takovou čistou, ryzí radost dnes málokdo může pociťovat.

Dlouhou dobu jste žil v Praze, kde jste aktivně přednášel a pohyboval se v centru akademického dění. Nechybí vám dnes trochu studenti, přednášky, semináře...?

Někteří (nečetní) studenti mi opravdu chybí; nikdy jsem neměl dobrý pocit z mnoha posluchačů, ale ani z povinných seminářů. Něco jiného jsou nepovinné, kde si kantor studenty vybírá. Ale na to dnes nejsou ani volné místnosti, ani čas v nich, a zejména se to nepovažuje za rentabilní – všude jde o počet „hlav“ a peníze „na hlavu“. A naprostá většina studentů o to ani nestojí. I filozofie je dnes v „recesi“.

Když odhlédneme od „peněz na hlavu“ a zájmu studentů o studium, co jste nejraději přednášel? A proč?

Obávám se, že jsem zejména v prvních letech jen málokdy přednášel přímo o tom, o čem bych mluvil nejraději. Důvody byly jednak v tom, že jsem na uvítanou dostal „úvody do filozofie“, zejména pro nefilozofy, a když jsem prosadil, že se to musí rozdělit i pro ostatní (hrozné bylo to zkoušení stovek studentů), a ohlásil jsem (opatrně) některá svá vlastní témata, setkala se to brzo nejen s nelibostí pánů kolegů (hlavně tzv. „historicky“ orientovaných), ale také s malým pochopením a později i nezájmem většiny studentů. Nejsvobodnější jsem byl v domácích seminářích, ale tam zase to nešlo provrtávat se do větších hloubek.

A co tedy byla vaše nejoblíbenější témata?

Když nás policie příliš často rušila, takže nebylo možno počítat s nějakou kontinuitou, nechal jsem často posluchače, aby sami navrhovali, o čem spolu budeme diskutovat. V dobách klidnějších jsem se snažil zůstat po celý rok (tj. po 10 měsíců každé pondělí) u jednoho centrálního tématu (třeba filozofická kosmologie, filozofická etika, filozofie politiky, filozofická logika apod.). To adjektivum „filozofická“ neopakuji zbytečně – je třeba

nezaměňovat s podobně nazývanými disciplínami vědeckými. Filozofie není věda, takže každá její disciplína musí představovat celou filozofii, jen vždycky s jiným důrazem. Ale to jsem vlastně neodpověděl; nerad bych totiž mluvil o nějakých svých „oblíbených“ tématech. Jde mi vždy o témata, která považuji za v dané době stěžejní, tj. pro další (budoucí) myšlení rozhodující. Nemusí přitom jít jen o témata naprosto nová, ale často o tušená a někdy i různě – ovšem nedostatečně – řešená, ale stále otevřená a přímo na nás dotírající (pokud máme potřebnou vnímavost). Jde třeba o „subjekt“ a „subjektnost“, „čas“ a „událostnost“, již zmíněnou „nepředmětnost“... Stačí?

Stačí. Máte v dějinách filozofie nějaké oblíbené období?

Ani bych nemluvil o období, spíš o jednotlivých filozofech, eventuelně o určitých směrech. Ale i to se mi zdá nepřesné, protože k nim mne nepřivádí a netáhne obliba, ale to, že jsem inspirován některými jejich myšlenkami. A protože mi vždycky šlo hlavně o tzv. první filozofii, tedy o ty nezákladnější filozofické otázky, vracím se často a rád ke starým Řekům a především k presokratikům. Ale, jak znovu připomínám, nejde mi o ně (nemám ctižádost být „na ně“ odborník, to bych ani nemohl, protože k tomu je zapotřebí mimořádně vynikající znalosti filozofické – nikoliv obecné – řečtiny), ale o jejich myšlenky, nápady a zkoumavé pokusy. V té době se rodila – mám-li užít Heideggerova přirovnání – filozofická abeceda a k té je třeba se stále znovu vracet zejména v dobách krize a úpadku; právě v tom smyslu říká Heidegger, že je nám dnes třeba jít zpět k „Buchstabenlehre“.

Když se trochu vrátíme v čase, a to do dob totality a bytových seminářů, a srovnáme je s akademickou výukou filozofie dnes, co podle vás filozofii svědčí více? Podzemí, či zázemí?

Bytové semináře byly přece pouhou náhražkou v dobách pro filozofii dost zlých. Filozofování nepochybně potřebuje hlavně to „zázemí“. Ale co je tím opravdovým zázemím? Je to akademická půda? Obávám se, že nikoliv, a to hned z dvojího důvodu. „Pravá filozofie“ žije (má žít) uprostřed společnosti, a to znamená zabývat se také vším tím, co je důležité pro všechny uvažující lidi, spoluobčany. Každý skutečný filozof ovšem má také svou myšlenkovou laboratoř, kde podniká divoké hloubkové vrty a také výpady proti nejrůznějším omylům a předsudkům, také svých profesních kolegů – jen tak může udržovat svůj palec na tepu doby a dějin. Akademická výuka se právě tomu obojímu hodně vyhýbá. Nejen u nás, ale i ve světě ubývá profesorů, kteří by byli zároveň konfesory. Všude se přednáší „o“ filozofii, ale moc málo se filozofuje. A do toho všeho si úředníci vymýšlejí takové způsoby „hodnocení“, které nejrůznějšími kvantifikacemi chtějí nahradit posuzování kvality, čímž ještě dále krizi skutečného filozofování prohlubují. Prostě a dobře: odevšad se tlačí na filozofii pouhé mnohovědění „o“ filozofech minulých i současných. Takže: podzemí už dnes není zapotřebí, ale zázemí je třeba budovat někdy i vysloveně proti akademickému provozu (a to rozhodně neplatí jen pro naše poměry).

Byl jste také mluvčím Charty 77. Slyšela jsem, že s nápadem Charty jste přišel vy, a to v koupelně u vás doma. Jak to tenkrát vlastně bylo?

Jednoho dne někdy kolem poloviny prosince, možná i dříve, u nás ve Slovenské zazvonili Václav Havel s Jiřím Němcem, že jdou s novinou (už se o tom tedy předtím mluvilo a něco se dělo, já jsem u toho ještě nebyl). Sedli jsme si do koupelny, pustili dva kohoutky s vodou naplno a já jsem se dozvěděl, že se cosi chystá. Stimulem byl zřejmě relativní úspěch předchozí

akce na podporu soudem a vězením stíhaných mladých „divokých“ hudebníků. Zřejmě se začínala v některých kruzích prosazovat nálada, že je třeba udělat ještě něco většího (slovo Charta tehdy ještě nepadlo). A tu jsem připomněl, že naše vláda, náš stát a náš prezident nedávno konečně ratifikovali mezinárodní dokumenty o lidských a občanských právech a že celý text vyšel ve Sbírce zákonů č. 120, že by tedy bylo dobré se o to opřít. Hned jsem příslušné číslo přinesl a s ním také nahrávku z našeho domácího rozhlasu, v níž byla ratifikace stručně oznámena. Obojí si Václav Havel odnesl, ale pak už nevrátil, protože to měl u sebe, když byl (spolu s dalšími) po Novém roce v autě obklíčen policií a zadržen při pokusu o odevzdání základního dokumentu Charty 77 s mnoha podpisy. To mu pochopitelně bylo všechno zabaveno. Nepochybujte o tom, že jsem nebyl jediný, kdo o ratifikaci věděl.

(in: 23.11.2010 – Barbora Řebíková – MF Dnes – Severní Čechy – str. 04)

Původní nekrácená verze

Náš rozhovor jste zahájil tím, že mám vynechat „tu ústeckou poctu“ a věnovat se úplně jiným tématům, co možná nejvíc filosofickým. Stejně mi to nedá a zeptám se, jaký máte vztah k ústecké univerzitě potažmo k Ústí nad Labem?

Ústím jsem několikrát projížděl, ale do prvních skutečných kontaktů s vaší univerzitou jsem se dostal až jako člen Akreditační komise v několika případech jako člen konkurzních komisí (ostatně podobně jako do kontaktů s některými dalšími nově zřízenými univerzitami). A pak ještě musím vzpomenout na několik přednášek, na univerzitě i mimo, o něco později (dokonce jsem měl v Ústí nějaké povídání v rozhlasu). Obávám se, že jsem přímo pro vaši univerzitu nic zvláštního neudělal.

Máte z té „ústecké pocty“ tedy přeci jen radost?

To víte, člověka to na jedné straně potěší, ale asi silnější je pocit jakési nepřiměřenosti či nezaslouženosti. A také tu je v poslední době nějaká velká inflace v rozdávání poct a nejrůznějších vyznamenání. Takovou čistou, ryzí radost dnes málokdo může pociťovat.

Dlouhou dobu jste žil v Praze, kde jste aktivně přednášel a pohyboval se v centru akademického dění. Nechybí Vám dnes trochu studenti, přednášky, semináře...?

Někteří (nečetní) studenti mi opravdu chybí; nikdy jsem neměl dobrý pocit z mnoha posluchačů, ale ani z povinných seminářů. Něco jiného jsou nepovinné, kde si kantor studenty vybírá. Ale na to dnes nejsou ani volné místnosti, ani čas v nich, a zejména se to nepovažuje za rentabilní – všude jde o počet „hlav“ a peníze „na hlavu“. A naprostá většina studentů o to ani nestojí. I filosofie je dnes v „recesi“.

Co jste nejraději přednášel? A proč?

Obávám se, že jsem zejména v prvních letech jen málokdy přednášel přímo o tom, o čem bych mluvil nejraději. Důvody byly jednak v tom, že jsem na uvítanou dostal „úvody do filosofie“, zejména pro nefilosofy, a když jsem prosadil, že se to musí rozdělit i pro ostatní (hrozné bylo to zkoušení), a ohlásil jsem (opatrně) některá svá témata, setkalo se to brzo nejen s nelibostí panů kolegů (hlavně tzv. „historicky“ orientovaných), ale také malým pochopením a později i nezájmem většiny studentů. To byl patrně důvod, proč jsem musel na FF skončit a mohl pokračovat jen na ETF, kde ovšem zase šlo o něco docela jiného (a kde hrály svou roli tradiční protestantské předsudky). Nejsvobodnější jsem byl v domácích seminářích, ale tam zase to nešlo se provrtávat do větších hloubek.

Máte v dějinách filosofie nějaké oblíbené období?

Ani bych nemluvil o období, spíš o jednotlivých filosofech, eventuelně o určitých směrech. Ale i to se mi zdá nepřesné, protože k nim mne nepřivádí a netáhne oblíba, ale to, že jsem inspirován některými jejich myšlenkami. A protože mi vždycky šlo hlavně o tzv. první filosofii, tedy o ty nejzákladnější filosofické otázky, vracím se často a rád ke starým Řekům, a především k presokratikům. Ale, jak znovu připomínám, nejde mi o ně (nemám ctizádost být „na ně“ odborník, to bych ani nemohl, protože k tomu je zapotřebí mimořádně vynikající znalosti filosofické - nikoliv obecné - řečtiny, natož KOINÉ), ale o jejich myšlenky, nápady a zkoumavé pokusy. V té době se rodila – mám-li užít Heideggerova přirovnání – filosofická abeceda, a k té se stále znovu vracet je zejména zapotřebí v dobách krize a úpadku; právě v tom smyslu říká Heidegger, že je nám dnes třeba jít zpět k „Buchstabenlehre“.

A co si tak rád přečtete?

V posledních letech čtu málo nových knih, ale rád se vracím k čemukoli, co mi v knihovně (resp. v těch mých „hromádách“) padne do ruky, když něco jiného hledám k tomu, co zrovna píšu (když píšu). A často se začtu, protože to je skvostná zkušenost, co všechno v textech již několikrát přečtených a prostudovaných člověk najde, protože to tam předtím neviděl (a zvláště ovšem co všechno mu při tom napadne, co by mu třeba jinak vůbec nenapadlo; vždyť všechny nové myšlenky se „rodí“ jen v navázání (a často v polemice) s myšlenkami staršími a nejstaršími.

Když se vrátíme v čase do dob totality a bytových seminářů a srovnáme je s akademickou výukou filosofie dnes. Co podle Vás filosofii svědčí více? Podzemí či zázemí?

Bytové semináře byly přece pouhou náhražkou v dobách pro filosofii dost zlých. Filosofování nepochybně potřebuje hlavně to „zázemí“. Ale co je tím opravdovým zázemím? Je to akademická půda? Obávám se, že nikoliv, a to hned z dvojího důvodu. „Pravá filosofie“ žije (má žít) uprostřed společnosti, a to znamená zabývat se také vším tím, co je důležité pro všechny uvažující lidi, spoluobčany. Každý skutečný filosof ovšem má také svou myšlenkovou laboratoř, kde podniká divoké hloubkové vrty a také výpady proti nejrůznějším omylům a předsudkům, též svých profesních kolegů – jen tak může udržovat svůj palec na „tepu“ doby a dějin. „Akademická výuka“ se právě tomu obojímu hodně vyhýbá. Nejen u nás, ale i ve světě ubývá profesorů, kteří by byli zároveň konfesory. Všude se přednáší „o“ filosofii, ale moc málo se filosofuje. A do toho všeho si „úředníci“ vymýšlejí takové způsoby „hodnocení“, které nejrůznějšími kvantifikacemi chtějí nahradit posuzování kvality, čímž dále krizi skutečného filosofování ještě prohlubují. Prostě a dobře: odevšad se tlačí na filosofii pouhé mnohovědění „o“ filosofech minulých i současných (tak tomu bylo už v antice – vzpomeňme na „polymatheia“, ale tam se to kritizovalo a někteří se tomu vysloveně vysmívali – dnes to má svou odbornickou auru a kritika takřka neexistuje). Takže: podzemí už dnes není zapotřebí, ale zázemí je třeba budovat někdy i vysloveně proti akademickému „provozu“ (a to rozhodně neplatí jen pro naše poměry).

A jak dnes vzpomínáte na své působení v Akademické YMCA? Kritizovali jste praktiky vedení komunistické strany. Muselo to mít nějaké následky.

Nějaká kritika komunistických praktik nám na srdci rozhodně neležela, i když jsme se jí nevyhýbali (ale to šlo spíš jen o diskuse mezi námi mladými). Diskutovalo se o všem možném, bylo po válce, a tak jsme se vraceli k předválečným vůdcům a autorům, z nichž někteří ještě žili a jejichž pamětníci mezi námi také byli (pokud přežili okupaci). Po mne byla intenzivní účast na životě AY jakoby enzymem, který probudil celou mou životní orientaci; to bylo víc, než mohla dát akademická výuka, i kdyby byla bývala sebelepší a sebedůkladnější. V mém životě, ale také v mém filosofování byla AY skutečně tím pravým „zázemím“. Tehdy však nebylo možné (a také jsme to ještě ani nedovedli) se přesunout do „podzemí“. Já jsem tehdy razil heslo: „musíme se rozejít, abychom se zase mohli sejít“. Po jistém váhání jsem se k tomu rozhodl jako poslední pražský předseda a československý místopředseda, když nás ke skončení činnosti tehdy vyzval J. L. Hromádka (tehdy už nebyl celostátním předsedou, ale členem Akčního výboru NF, zvolili jsme si za předsedu už dříve J. B. Součka).

Byl jste také mluvčím Charty 77. Slyšela jsem, že s nápadem Charty jste přišel Vy a to v koupelně u vás doma. Jak to tenkrát vlastně bylo?

Jednoho dne někdy kolem poloviny prosince, možná i dříve, u nás ve Slovenské zazvonili Václav Havel s Jiřím Němcem, že jdou s novinou (už se o tom tedy mluvilo a něco se dělo). Sedli jsme si do koupelny, pustili dva kohoutky s vodou naplno, a já jsem se dozvěděl, že se cosi chystá. Stimulem byl zřejmě relativní úspěch předchozí akce na podporu soudem a vězením stíhaných mladých „divokých“ hudebníků. Zřejmě se začínala v některých kruzích prosazovat nálada, že je třeba udělat ještě něco většího (slovo Charta tehdy ještě nepadlo). A tu jsem připomněl, že naše vláda, náš stát a náš prezident nedávno konečně ratifikovali mezinárodní dokumenty o lidských a občanských právech a že celý text vyšel ve Sbírce zákonů č. 120. Hned jsem příslušné číslo přinesl, a s ním také nahrávku z našeho domácího rozhlasu, v níž byla ratifikace stručně oznámena. Obojí si Václav Havel odnesl, ale pak už nevrátil, protože to měl u sebe, když byl (spolu s dalšími) po Novém roce v autě obklíčen policií a zadržen při pokusu o odevzdání základního dokumentu Ch 77 s mnoha podpisy (to mu pochopitelně bylo všechno zabaveno). Nepochybuji o tom, že jsem nebyl jediný, kdo o ratifikaci věděl.

Abychom se tedy konečně dostali i k Vaší filosofii...Myslím, že Vaší nejnámější myšlenkou je nepředmětnost, nepředmětné myšlení skutečnosti, resp. myšlení nepředmětné skutečnosti. Co to znamená myslet nepředmětně?

Samo slovo „nepředmětnost“ není ničím novým; dnes je už najdete u nejrůznějších myslitelů, ale zatím nevím o nikom, kdo by se pustil do důkladnějšího prozkoumání celého toho „nepředmětného regionu“ skutečností. Klasikem šíření myšlenky nepředmětnosti byl ovšem Hegel, ale ani on ji vlastně nevymyslel, jen „popularizoval“ to slovo (vlastně hned dvě slova: Nichtgegenständlichkeit“ a Ungegenständlichkeit); se skutečně novou myšlenkou přišel, pokud vím, jako první Leibniz, ale ten zase nemluvil a nepředmětnosti, nýbrž o „nitru“ či „niternosti“. Bylo by to na dlouhý výklad (psal jsem o tom víckrát, ale nikdy traktát); stručně lze asi v tuto chvíli říci: zpředměňující myšlení dokázalo v některých směrech dosáhnout mimořádné přesnosti a účinnosti, ale v jiných směrech se stalo krajně redukcionistickým (došlo k tomu už ve starém Řecku pod vlivem geometrie a vůbec matematiky). My dnes už víme (aspoň někteří to už nahlízejí), že absolutních (tj. izolovaných nebo izolovatelných) „předmětů“, „objektů“, v našem světě není, že jsou jen děje, události a změny. K některým rychlejším změnám a událostem může dojít i na jiných dalších, pomalejších

změnách a v rámci událostí, ale nikde pode všemi těmi změnami a událostmi nenajdeme nějaký substrát, nějakou „podstatu“. „substanci“, která by se neměnila, ale byla čímsi trvalým. Všude, kde najdeme trvalost, je to výsledek velkého „úsilí“, velkého tlaku k „uspořádání“ všeho tak, aby to nějaký čas trvalo (zdánlivě beze změny, ale vlastně na základě ustavičných změn). A všechny ty změny se dějí tak, že na sebe reagují. Zpředměňující myšlení se soustřeďuje jen na to, co je přímo zvenčí přístupné, a to právě neplatí o vzájemném reagování jedněch událostí na jiné. Důraz na nepředmětnou stránku některých skutečností, považovaných za pouhé „předměty“, má ten smysl, že ukazuje na důležitost „kontextu“, tj. oboustranných resp. mnohostranných způsobů reagování, jejichž povahu nelze přímo sledovat a zkoumat jako něco co je „před námi“, ale k čemu se musíme dostat specifickou „hermeneutickou“ cestou.

A jsme toho skutečně schopni?

Nejenom že toho jsme schopni, ale my to ustavičně děláme, jen si toho nejsme dost vědomi a zatím jsme to nepropracovali do takové metodické dokonalosti, jak to bylo propracováno v oné dlouhodobé zpředměňující tradici evropského „substancního“ myšlení. (Někteří tu mluví prostě o „metafyzice“, ale já se pokouším to slovo oprášit, nově interpretovat a zachovat, neboť je pro ty, kdo si všimají původu slova, ale i jeho etymologie, docela vhodné; bylo by škoda je opouštět.

Za pozornost myslím stojí i to, že nesouhlasíte s kauzalitou a nahrazujete ji reaktivitou. Pokud nelze hovořit o vyplývání a navazování jedné události na druhou, jak se dá v takovém případě uvažovat o kontinuitě a spojitosti dění?

Především je třeba upřesnit: nemám námitky proti „kauzalitě“, nýbrž proti „myšlence kauzality“; to je důležitý rozdíl (nejsem pseudofenomenolog, abych tvrdil, že to je jedno a totéž). Myšlenka kauzality je neudržitelná, nesmyslná, je to jeden z nejhorších odkazů starých Řeků. Nikdo nikdy nevyložil, jak může něco být příčinou něčeho jiného, odlišného; v té věci měla Humova kritika naprostou pravdu a zatím nikdy nebyla vyvrácena. Jsme jen uvyklí, že některé věci přicházejí po sobě (ovšem zatímco jiné nikoli). Jak může jedna jediná, tzv. „první“ příčina, která je jedna jediná, mít takovou spoustu rozlišných „následků“? Kde se ta „mnohost“ bere, když na začátku je „jedinost“. Vy sama mluvíte o navazování: ale to už předpokládáte, že následek navazuje na příčinu (já bych zdůraznil, že aktivně navazuje); ale to pak znamená, že příčina se stává příčinou, teprve když na ni (jako na příčinu) aktivně „naváže“ nějaký následek. Takže by se dalo tím tak nesmyslným starým „režimem jazyka“ říci, že je to všechno vlastně naopak, že totiž „příčina“ je následkem „následku“ (pokud na ni jako na příčinu aktivně sám naváže). – Snad nemusím podotýkat, že tím fenomény či přesněji „úklady“ samy nejsou nijak popřeny, jen jinak vykládány.

Na závěr bych se ráda zeptala, co byste vzkázal dnešním studentům filosofie a studentům vůbec?

To by bylo také delší povídání, a asi opět málo účinné. Ale ať je po Vašem: doporučil bych jim, aby se tolik neohlíželi na to, jak se „to dělá“ (tj. myslí) jinde ve světě (nemluvím ani o tom, jak u nás), aby se varovali „mnohoučenosti“, a aby se s velkým vynaložením krajního duševního, intelektuálního a duchovního úsilí začali jakoby znovu učit myslit. To je totiž těžká dřina, obrovský výkon, zvláštního druhu „řehole“. A ještě jedna věc je základně důležitá: nenapodobujte ani největší myslitele, ale zejména se neřidte tím, co se většinou od vás chce. To vás od pravé filosofie jen odvádí (ostatně podobně jako usilování o „kariéru“). A poslední bod: nejlépe lze filosofovat tak, že si nějakým vhodným zaměstnáním zajistíte slušnou obživu, ale dál že budete filosofovat ve svém volném čase a bez šéfa (a především bez školských úředníků). Filosofie není, nemůže a nesmí být speciální vědou, řízenou a ani obhospodařovanou nějakým ministerstvem a jeho komisemi. Nenechte se spoutávat, vyhlízejte a očekávejte jen nepředmětně oslovující Pravdu.

Děkuji za rozhovor a přeji Vám hodně sil, zdraví a radosti.